

Μνήμων

Τόμ. 35, Αρ. 35 (2016)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΛΙΟΠΗ ΠΑΓΑΗ, Φλωρεντία: από τις ολιγαρχικές οικογένειες στους «Τραπεζίτες του Θεού» ● ΑΓΓΑΛΙΑ ΚΑΣΔΑΓΑΗ, Λόγος περί νοταριακών και μια ανάγνωση διαθηκών του 16ου αιώνα από την Κρήτη ● ΑΝΤ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Νησιωτικότητα και τοπική εξουσία στην οθωμανική Κύπρο ● Χρ. ΛΟΥΚΟΣ, Νέα στοιχεία για την ελληνική τυπογραφία της περιόδου 1828-1832 ● ΕΙΣΣΕΛΒΕΤ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας στον Τύπο και τη λογοτεχνία της οθωμανικής περιόδου ● Δ. ΜΑΛΕΣΗΣ, Ο «εθνικός λόγος» τη δεκαετία του 1870 στην εφημερίδα *Είβορα* του Γ. Φιλάρτου ● Μ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Χειρόγραφα του Ι. Ουάμπου στο Αναγνωστήριο της Αγιάσου ● ΧΡΥΣΑ ΜΑΡΙΝΟΥ, Τα έργα *The Tunnel* και *Deadlock* της Ντ. Μ. Ρίτσαρντσον ως άλλο αργείο ● ΕΥΓΕΝΙΑ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, Πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του γλωσσικού ζητήματος στην Κωνσταντινούπολη ● ΛΗΔΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Οι μηχανικοί στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ● ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ, Μεταπολεμική αστική ανάπτυξη και ονομασθεσία οδών και πλατειών ● ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΝΤΑΝΙΚΑ, Η ανάγκη για διεργασία στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Λάρισης (1882-1898)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Αναγνώμι του Έλληνα, Ελληνική Νομαρχία*

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΘΩΔΩΡΟΣ ΘΩΔΩΡΟΥ, Οι χαμένες επιστολές του Κωνσταντίνου Σταμάτη προς τον Παναγιώτη Κοδρικά (1788-1794)

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, «Μνημονικοί νόμοι» και ιστορικοί. Η ευρωπαϊκή εμπειρία ● ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ, Η ιστορία, ο ιστορικός και ο δικαστής

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρ. Λούκος, Τ. Ε. Σόλαβενίτης, Κ. Λάππας, Ε. Γαλούρη, Γ. Κόκκινος, Σπ. Δημανόπουλος, Χρ. Αργιαντώνη, Μ. Φέστας, Δ. Κουσουρής, Α. Μ. Σιχάνη, Μ. Χρ. Χατζηιωάννου, Χρ. Χατζηιωσήφ

35

ΑΘΗΝΑ 2016

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

doi: [10.12681/mnimon.20262](https://doi.org/10.12681/mnimon.20262)

Copyright © 2019, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ Β. (2019). ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ. *Μνήμων*, 35(35), 315–322. <https://doi.org/10.12681/mnimon.20262>

Προσεγγίσεις

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Θα αντιγράψω πλήρη τον τίτλο του βιβλίου και την αφιέρωση και κατόπιν θα εξηγήσω γιατί αποφάσισα να ασχοληθώ με αυτό το κείμενο ή ποια είναι η ερευνητική εκκρεμότητα που με οδήγησε σε αυτή την απόφαση.

Ελληνική Νομαρχία, ήτοι Λόγος περί ελευθερίας, δι'ού αναδεικνύεται πόσον είναι καληωτέρα η Νομαρχική διοίκησης από τας λοιπάς, ότι εις αυτήν μόνον φυλάττεται η Ελευθερία του ανθρώπου, τι εστί Ελευθερία, οπόσων μεγάλων κατορθωμάτων ήναι πρόξενος, ότι τάχιστα η Ελλάς πρέπει να συντρέψη τας αλύσσους της, ποίαι εστάθησαν αι αιτίαι οπού μέχρι της σήμερον την εφύλαξαν δούλην, και οποίαι είναι εκείναι οπού μέλλει να την ελευθερώσωσι.

Συντεθείς τε και Τύποις εκδωθείς ιδίοις αναλώμασι προς ωφέλειαν των Ελλήνων παρά Ανονίμου του Έλληρος, εν Ιταλία. 1806.

Αυτός είναι ο πλήρης τίτλος. Ακολουθεί, μετά από ένα προλογικό σημείωμα προς τον αναγνώστη, η αφιέρωση:

Εις τον τύμβον του Μεγάλου και Αειμνήτου Έλληρος Ρίγα του υπέρ της σωτηρίας της Ελλάδος εσφαγιασθέντος: χάριν ευγνωμοσύνης ο συγγραφεύς το Πονημάτιον τόδε ως δώρον ανατίθησι.

Εις ποίον άλλον έπρεπε να αναθέσω εγώ το παρόν μου πονημάτιον ώ αξιάγαστε Ήρωσ, παρά εις εσέ οπού εστάθης ο Πρόδρομος μιας ταχέας ελευθερόσεως της κοινής Πατρίδος μας Ελλάδος, και εθυσίασες την ζωήν σου δι'αγάπην της; δέξαι το λοιπόν με το συνηθισμένον σου ελληνικόν ιλαρόν και καταδεκτικόν βλέμμα, και δέξαι το προς τούτοις ως αρραβώνα εκδικήσεως του λαμπρού αίματός σου κατά των τυράνων της Ελλάδος. Η δε Ελλάς άπασα θέλει δοξάσει δια παντός το άθάνατον όνομά σου, συναριθμούσα αυτό εις τον κατάλογον των Επαμινόντων, Λεονείδων, Θεμιστοκλέων και Θρασυβούλλων.¹

1. Χρησιμοποιώ την «φωτοτυπική επανέκδοση Ιστορικής και Εθνολογικής

Υπάρχει πράγματι επιστημονική-ερευνητική εκκρεμότητα αυτή τη στιγμή ώστε να ξαναθέσουμε ζήτημα «Ελληνικής Νομαρχίας»; Υπάρχει ζήτημα σε εκκρεμότητα, το οποίο περιγράφεται ως εξής: κατά τη δεκαετία του 1950, νεαρός φοιτητής η αφεντιά μου ακόμη, σε συζητήσεις αριστερών, κυρίως, επιστημονικών κύκλων πρωτάκουσα για την «Ελληνική Νομαρχία» ως το κατεξοχήν επαναστατικό κείμενο, με το επιχείρημα ότι καταγγέλλει τους προεστούς, τους πλούσιους κλπ. και τον ανώτερο κλήρο ως διεφθαρμένους, ανήθικους και εκμεταλλευτές του λαού – ό,τι δηλαδή όφειλε να μισεί και να πολεμάει κάθε γνήσιος αριστερός εκείνη τη στιγμή.

Το επιχείρημα προέβαλε ο Κ. Θ. Δημαράς, στην πρώτη έκδοση της «Ιστορίας» του «της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» το 1949.² Στη δεκαετία του 1950, πολύ νωρίς, ο Γιάννης Κ. Κορδάτος άρχισε να δημοσιεύει, σε φυλλάδια αρχικά, και να κυκλοφορεί τη δική του «Ιστορία της νεότερης Ελλάδας». Εκεί, τονίζεται πολύ η μεταστροφή των υπόδουλων Ελλήνων προς τις δικές τους δυνάμεις, απογοητευμένων από τους Μεγάλους της Ευρώπης, ιδιαίτερα μετά τη γαλλορωσική συνθήκη ειρήνης του 1807. Πιστεύει μάλιστα ότι «ένας απ' αυτούς που διέδωσε τη σωστή αυτή άποψη» ήταν ο Ανώνυμος της «Ελληνικής Νομαρχίας».³

Αν αποφάσισα να συντάξω αυτό το σημείωμα είναι γιατί, καθώς διάβασα, ίσως για δέκατη φορά, πρόσφατα το κείμενο της Ελληνικής Νομαρχίας, έχω οδηγηθεί στο εξής θλιβερό συμπέρασμα, που θα το διατυπώσω κάπως προκλητικά: από όσους έχουν γράψει για την Ελληνική Νομαρχία κανένας δεν την διάβασε· τουλάχιστον κανένας δεν την διάβασε προσεκτικά. Με μια εξαίρεση: Φίλιππος Ηλιού,⁴ που μένει στο καταγγελλτικό μέρος της κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας του υπόδουλου ελληνισμού ως στοιχείου νεωτερικότητας.

Εταιρίας της Ελλάδος», Αθήνα 1976, σ. 5-6.

2. Αντιγράφω από την έβδομη έκδοση (Ίκαρος, 1983) το χαρακτηρισμό του βιβλίου (σ. 155): «Κι' αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι μ' όλον το λιβελλογραφικό χαρακτήρα του, το βιβλίο παρουσιάζει εξαιρετη ωριμότητα της σκέψης και της θεωρίας: παρέχει πολλές και χρήσιμες πληροφορίες, στατιστικές κ.ά. σχετικά με την Ελλάδα και τείνει να συστηματοποιήσει ένα πρόγραμμα για την ανύψωση και την απελευθέρωση του Γένους· φωτεινό βιβλίο, που παρά τις νεανικές του ατέλειες εκφράζει έναν προηγμένο βαθμό εθνικής συνείδησης και κοινωνικής παιδείας». Η πρώτη έκδοση είναι του 1948-1949 – λέγονται και εκεί αυτολεξεί τα ίδια.

3. Γ. Κ. Κορδάτος, *Ιστορία της νεότερης Ελλάδας, τόμος πρώτος* (Τουρκοκρατία), Εκδόσεις «20ός αιώνας», σ. 501-502.

4. Φ. Ηλιού, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός· η νεωτερική πρόκληση», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 2, Αθήνα 2003, σ. 19.

Οι υπόλοιπες παρατηρήσεις όσων έγραψαν, μηδέ του Κ. Θ. Δημαρά εξαιρουμένου, παραμένουν έωλες απέναντι στο ίδιο το κείμενο. Γιατί η Ελληνική Νομαρχία Ανωνύμου του Έλληνας δεν είναι ένα ανατρεπτικό κείμενο, σε καμία περίπτωση επαναστατικό.

Ο Ανώνυμος της Ελληνικής Νομαρχίας⁵ είναι θαυμαστής του Ρήγα, του αφιερώνει το βιβλίο του και τον θεωρεί ήρωα της ελευθερίας· χωρίς όμως να ασπάζεται το πολιτικό πρόγραμμά του,⁶ μολοντί επιθυμεί η μέλλουσα «Ελλάς» να τον ταξινομήσει μαζί με τους ενδόξους «Επαμεινώνδας, Λυκούργος, Θεμιστοκλείς, Θρασυβούλους».

Ο Ανώνυμος θεωρεί ότι έχει έρθει η ώρα της ελευθερίας· ότι είναι επείγον μάλιστα ζήτημα: οι καιροί «βιάζουσιν» (σ. 247). Η ελευθερία γι' αυτόν είναι ύψιστο αγαθό· ελευθερία, δηλαδή απαλλαγή από τον οθωμανικό ζυγό και συγκρότηση ελληνικού κράτους – η ελευθερία που φέρνει την ατομική ευτυχία.

Να δούμε όμως τι σημαίνουν όλα αυτά. Να δούμε σε ποιο πλαίσιο γίνονται οι προτάσεις του Ανωνύμου και ποιους τρόπους προτείνει για την πραγματοποίησή τους. Το 1806 που κυκλοφόρησε η «Ε.Ν.» στην Ιταλία, στον ευρωπαϊκό χώρο έχουν συμβεί κοσμογονικά γεγονότα. Ο Διαφωτισμός έχει εκπέμψει παντού τα μηνύματά του και η Γαλλική Επανάσταση έχει ανοίξει τα μάτια του κόσμου, θα πει αργότερα ο Θ. Κολοκοτρώνης· την ίδια ώρα ο Ναπολέων «περιφέρει» την Επανάσταση στην Ευρώπη και έξω απ' αυτήν.

Εν τούτοις στο κείμενο που έγραψε ο Ανώνυμος δεν αντανακλάται τίποτε από την κοσμογονία. Θα δούμε αναλυτικά, αφού διαβάσουμε πώς περιγράφει ο ίδιος το σκοπό του: «Επροσπάθησα να σας αποδείξω πόσον εύκολος είναι η Επανόρθωσις της Ελλάδος: ο χαρακτήρ μας, η ποσότης μας, τα ήθη μας, το γήρας της Τυρανίας, το πλήθος των συνδρομιτών και η φυγή της αμαθείας, εστάθησαν τα αναντήρητα δικαιολογήματά μου. Εν ενί λόγω έδειξα του καθενός πού ευρίσκεται η ευτυχία του» (σ. 256).

Ο Ανώνυμος γνωρίζει το κήρυγμα του Διαφωτισμού και τα μηνύματα της Γαλλικής Επανάστασης. Δεν τα ασπάζεται· ούτε καν αναφέρεται στα γεγονότα αυτά. Θα τα ήθελε αλλιώς: δε θέλει ελευθερία και Δικαιώματα ως παράγωγα κοινωνικής ευδαιμονίας, προτιμάει την ελευθερία ως παράγωγο ατομικής ευτυχίας – ασφαλώς όχι Δικαιώματα· δε

---

5. Στο εξής «Ε.Ν.» για συντομία.

6. Δεν επιθυμεί επανάσταση των χριστιανών της Βαλκανικής, αλλά των Ελλήνων· επιθυμεί ελληνικό κράτος – θα δούμε στα επόμενα. Όχι εθνικό κράτος, πάντως.

θέλει «ελευθερία, ισότητα, αδελφσύνη» που είναι το έμβλημα της Γαλλικής Επανάστασης, παρά θέλει «ομοιότητα» αντί για «ισότητα» που δεν είναι το ίδιο.

Μιλάει για επανάσταση και «επανόρθωση του γένους μας» με ίδιες δυνάμεις και για πατρίδα· η «πατρίς» η δική του δεν είναι («la patrie» της Γαλλικής Επανάστασης – θα δούμε τι είναι. Από το κείμενο απουσιάζει εντελώς η οικονομία· αυτή η έκρηξη του εμπορίου και της ναυτιλίας των υπόδουλων Ελλήνων δεν έχει υπολογιστεί, μολονότι το 1803 μόλις είχε κυκλοφορήσει το *Mémoire* του Αδ. Κοραή που προβάλλει αυτήν ακριβώς την έκρηξη ως πολιτιστικό δεδομένο και μολονότι ο ίδιος είναι θαυμαστής του.⁷

Οι προτάσεις της «Ε.Ν.» για την απελευθέρωση και το μέλλον των Ελλήνων είναι ενδιαφέρουσες.

Εξηγεί καταρχήν ο συντάκτης της γιατί προτιμάει την Νομαρχία ως πολίτευμα του αυριανού ελληνικού κράτους (σ. 24 κ.ε.): «η Νομαρχία, αδελφοί μου, ευρίσκεται τόσον εις την Δημοκρατίαν, καθώς και εις την Αριστοκρατίαν αι οποίαι εις άλλο δεν διαφέρουσι ειμή μόνον ότι η μεν Δημοκρατία κλίνει εις την Αναρχίαν, η δε Αριστοκρατία εις την Ολιγαρχίαν, η οποία πολλάκις είναι χειροτέρα και από την ιδίαν Τυρανίαν» (σ. 14). Και, τελικά, τι είναι ελευθερία; Στην Αναρχία ελεύθεροι είναι μόνον οι ισχυρότεροι, ένας μόνον στην Μοναρχία, κανένας στην Τυρανία και όλοι στη Νομαρχία (σ. 14-15).

Και πώς θα γίνει λοιπόν η Επανάσταση, η ίδρυση ελληνικού κράτους και κατ' επέκταση η εφαρμογή στην πράξη μιας πολιτείας-νομαρχίας; με ποιόν τρόπο. Ας μου επιτραπεί να σχηματοποιήσω –το κείμενο της «Ε.Ν.» δεν δίνει συγκεκριμένη εικόνα– χωρίς να παραποιήσω, ούτε στο ελάχιστο: Οι μορφωμένοι και πλούσιοι Έλληνες των παροικιών να επιστρέψουν στην Ελλάδα, να απαντούν στους, προφανώς σκοταδιστικούς λόγους των ιεροκηρύκων και δημογερόντων στις συνελεύσεις· οι υπόδουλοι Έλληνες που θέλουν να είναι ελεύθεροι, θα πεισθούν από τους λόγους τους και θα πάρουν τα όπλα, που διαθέτουν δύο και τρία καθέννας στο σπίτι του!

Θα κάνω εδώ ένα άλμα. Πρέπει να πούμε δυο λόγια γι' αυτό που ο συντάκτης της «Ε.Ν.» θεωρεί αποτελέσματα της δουλείας, για το περιεχόμενο δηλαδή του βιβλίου. Πρέπει να τονίσουμε πρώτα ότι ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» είναι φανατικός υποστηρικτής της ελευθερίας, ως πηγής κάθε ευτυχίας – με προϋποθέσεις ασφαλώς. Γι' αυτό κατηγορεί

7. «Ακροασθήτε τας συμβουλάς του νέου Ιπποκράτους, του εναρέτου φιλοσόφου Έλληνος, του εν Παρρησίαις, λέγω, κυρίου Κοραή» (σ. 196).

και καταγγέλλει την εκκλησιαστική και κοσμική εξουσία του υπόδουλου ελληνισμού ως υπεύθυνους για τη συντήρηση και διατήρηση της δουλείας και της εκμετάλλευσης των υπόδουλων από τον κατακτητή και απ' αυτούς τους ίδιους.⁸

Μπορεί, παράλληλα, να προκύψει και κάτι άλλο: στις αρχές του 19ου αιώνα είχαν όλοι οι νεοέλληνες, υπόδουλοι και μη, συνειδητοποιήσει ότι η απελευθέρωση δεν έπρεπε να καθυστερήσει. Η περιγραφή των δεινών που υφίστανται οι υπόδουλοι γεωργοί, τεχνίτες, εμπορευόμενοι κλπ. δεν αποκλείεται να τονίζει αυτήν ακριβώς τη συνειδητοποίηση.

Πέραν απ' αυτό όμως, ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» δεν παραλείπει να ψέξει και τους Έλληνες των παροικιών που, αφού πλούτισαν, έκαναν καλές σπουδές και είναι σε θέση να αντιληφθούν, να εκτιμήσουν καταστάσεις, δεν επιστρέφουν στην υπόδουλη πατρίδα να βοηθήσουν στην απελευθέρωσή της (σ. 199-200). Τους ψέγει ακόμη γιατί έχουν παντρευτεί με ξένες («αλλογενείς») γυναίκες, κάτι που το χαρακτηρίζει ως «εντροπήν ανυπόφορον» (σ. 202, 207).

Ας προσέξουμε και κάτι άλλο: «ας ευχαριστήσωμεν τον θεόν, οπού δεν εγεννήθημεν ένα αιώνα προτύτερα, αλλά εγεννήθημεν εις καιρόν επιτηδιότατον εις το να ελευθερώσωμεν την Πατρίδα μας» (σ. 251). Αλλά, αλοίμονο αν το γένος μας «κυριευθή από ετερογενές βασίλειον· τότε οι Έλληνες δεν θέλουν μείνει πλέον Έλληνες» (σ. 252). Αυτές οι φράσεις μιλούν για τις προσπάθειες των Ελλήνων να ελευθερωθούν με τη βοήθεια ξένης δύναμης – της Ρωσίας δηλαδή· και θεωρείται εδώ ότι η βοήθεια των ξένων ισοδυναμεί με μια άλλη υποδούλωση. Και εδώ εκφράζεται μια άλλη συνειδητοποίηση: στήριξη στις δικές μας δυνάμεις.⁹

---

8. Αυτές οι καταγγελίες και η υπεράσπιση των ταπεινών αγροτών, τεχνιτών, εμπορευόμενων κλπ. είναι που έκαναν τους διανοούμενους της Αριστεράς στη δεκαετία του 1950 να αναδείξουν την «Ε.Ν.» σε επαναστατικό κείμενο.

9. Το πλήρες σχετικό απόσπασμα: «Αλοίμονον λοιπόν εις το γένος μας αν κυριευθή από ετερογενές βασίλειον. Τότες οι Έλληνες δεν θέλουν μείνει πλέον Έλληνες, αλλά κατ' ολίγον ολίγον, θέλουν διαφθαρεί τα ήθη των, και θέλομεν μείνει πάλιν δούλοι [...] Μην σας πλανήσουν τα ταξήματα των επιτρόπων, και αποστόλων, των ξένων βασιλείων [...] Μην στοχάζεσθε, ώ αδελφοί μου, ότι κανείς από αυτούς θέλει θυσιάσει και χρυσόν. και στρατηώτας, δια να διώξη τον Ωθομανόν, και να μας αφήση έπειτα ελευθέρους. Ω, κάλλιον ένας σεισμός, ή ένας κατακλιεσμός να μας αφάνιση όλους τους Έλληνας, παρά να υποκείψωμεν πλέον εις ξένον σκήπτρον. Διατί ώ Έλληνες αγαπητοί μου να προσμείνωμεν να μας δανίση άλλος. εκείνο οπού ημείς έχωμεν; Χίλλιας φοράς περισσότερον αίμα ήθελεν εκχυθή, αν ήθελεν εισέλθη ξένον σπαθί εις την Ελλάδα, παρά αν ηθέλαμεν ελευθερωθή μόνοι μας».

Ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» είναι κάποιος, ένας Έλληνας της Τουρκοκρατίας, με ανεπτυγμένο πατριωτισμό, με πόνο για την απελευθέρωση της πατρίδας, την οποία μάλιστα θεωρεί «εύκολη» στη συγκεκριμένη συγκυρία της εποχής που έγραψε την «Ε.Ν.». Εν τούτοις τα «δικαιολογήματα» του Ανώνυμου δεν έχουν μεγάλη σχέση με τις πραγματικότητες του ελληνισμού, υπόδουλου και παροικιακού, της στιγμής που κυκλοφορούσε το βιβλίο του. Ο Ανώνυμος μοιάζει να μη θεωρεί ως «δικαιολόγημα» τις βαθιές αλλαγές που συντελούνταν στην υπόδουλη ελληνική κοινωνία, εξαιτίας της τεράστιας ανατροπής στις οικονομικές σχέσεις: εμπορική-ναυτιλιακή ανάπτυξη, νέα επαγγέλματα, πλούτος. Δεν έχουν περάσει, όπως είδαμε, παρά μόνον τρία χρόνια από τότε που ο Κοραής, τον οποίον ο Ανώνυμος φαίνεται να σέβεται, είχε προβάλει αυτήν ακριβώς την αλλαγή στις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις, την τεράστια ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας των Ελλήνων, ως κύριο λόγο πολιτισμικής προόδου.

Ο Ανώνυμος μοιάζει να μην αποδέχεται τα μηνύματα του Διαφωτισμού, ούτε τα κηρύγματα της Γαλλικής Επανάστασης· γι' αυτά τα δύο μέγιστα γεγονότα της νεώτερης Ιστορίας απουσιάζει οποιοσδήποτε λόγος. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι το κεντρικό σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης («liberté, égalité, fraternité») έχει στην πέννα του Ανώνυμου παραποιηθεί· η δεύτερη λέξη, η μόνη από τις τρεις που αναφέρεται, δεν έχει μεταφραστεί ως ισότητα, αλλά ως «ομοιότητα», που καθόλου δεν είναι το ίδιο.

Γενικότερα, ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» μοιάζει να είναι εκτός τόπου και χρόνου ως προς τις πραγματικότητες του υπόδουλου ελληνισμού: περί εταιρισμού, κύριο —και καίριο— χαρακτηριστικό κάθε οικονομικής δραστηριότητας, δε λέγεται ούτε λέξη. Η Επανάσταση δε χρειαζόταν, φαίνεται, ούτε οργάνωση, ούτε προετοιμασία — ο Ανώνυμος της «Ε.Ν.» δεν έχει ακούσει τίποτε για τεκτονικές στοές, ούτε για καρμποναρισμό· ούτε για εταιρεία του Ρήγα που ήταν θαυμαστής του και του έχει αφιερώσει το βιβλίο· ο Ανώνυμος μοιάζει να μη ζει στις πραγματικότητες του ελληνισμού, ούτε της Ευρώπης.

Γενικά, τον Ανώνυμο της «Ε.Ν.» περισσότερο ενδιαφέρουν κάποιες άοριστες, ίσως ουτοπικές ιδέες, παρά ο υλικός βίος που δε μπορεί να μη γνωρίζει ότι αυτός είναι που διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις. Γι' αυτό ίσως δεν κάνει λόγο για οικονομική ανάπτυξη —η λέξη κοινωνία ως αναλυτικό εργαλείο απουσιάζει από το κείμενό του· ο λόγος είναι κυρίως για την ελευθερία που οδηγεί στην ατομική ευτυχία — ο Διαφωτισμός εξισώνει την ελευθερία με την κοινωνική ευδαιμονία.

Δεν κάνει ο Ανώνυμος ούτε λόγο για τα οργανωτικά μιας επανάστασης: ίσως, γιατί αυτό που τον καίει είναι το πολίτευμα του αυριανού ελληνικού κράτους περισσότερο: «...η διοίκησις οπού εγώ θέλω να την ονομάσω ΝΟΜΑΡΧΙΑΝ... είναι η μόνη πρόξενος της Αρετής, της Ομοιότητος και της Ελευθερίας...» (σ. 13).

Το πολίτευμα είναι αυτό που ενδιαφέρει τον Ανώνυμο συγγραφέα μας: αυτό είναι η Νομαρχία του. Όχι όμως οποιοδήποτε πολίτευμα, ούτε οποιαδήποτε «Νομαρχία». Ο Ανώνυμος έχει συγκεκριμένο πολίτευμα και συγκεκριμένη Νομοθεσία που προτείνει. Έχει πρότυπο έτοιμο για εφαρμογή:

Η ανατροφή των νέων είναι ο κυριότερος στοχασμός των Νομοδότην. Ο θαυμασιότερος και νουνεχέστερος Νομοδότης οπού μέχρι της σήμερον εφάνη εις τον κόσμον κατά πάντα τρόπον, εστάθη βέβαια ο μέγας Λυκούργος, ο οποίος δεν ηπατήθη να στοχασθή τους ανθρώπους, καθώς έπρεπε να ήτον, αλλά γνωρίζωντάς τους οποίας λογής είναι, τούς αποκατέστησε όσον ήτον το δυνατόν καλητότερον. Η Ανατροφή δια να ειπώ ούτως, είναι μία δευτέρα φύσις εις τον άνθρωπον (σ. 20-21).

Αυτό το πολίτευμα προκρίνει ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» στις αρχές του 19ου αιώνα: δε χωρεί αμφιβολία ότι η Γαλλική Επανάσταση, οι αλλεπάλληλες Συνελεύσεις, Γενικές και μη, η σύνταξη και έγκριση τώσων Συνταγμάτων έχουν απορριφθεί από το συγγραφέα μας ή οφείλονται σε πολιτεύματα που δεν είναι Νομαρχία.

Φανερό είναι επίσης ότι η Νομαρχία δε μπορεί να προβλέπει ούτε Γενικές Συνελεύσεις, ούτε εκλογές, ούτε κυβέρνηση, ούτε Βουλή – όλα όσα κατόπιν προέβλεψε η Επανάσταση.

Αυτό που προτείνει με άλλα λόγια για την ελεύθερη Ελλάδα δεν είναι παρά το πολίτευμα της Αρχαίας Σπάρτης, αυτό με τον Καιάδα και το Μέλανα Ζωμό που όσο και αν είναι μύθοι κάτι σημαίνουν: και αν ψάξουμε βαθύτερα, θα βρούμε ότι επί της ουσίας ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» προτείνει πολλά από τα αποτελέσματα που σε άλλα σημεία του βιβλίου έχει απορρίψει, εκτός της Δημοκρατίας.

Ο θαυμασμός του Ανωνύμου για την αρχαία Σπάρτη, για το Λεωνίδα, για την πολεμική τέχνη, την τακτική του πολέμου τον βρίσκουμε σε κάμποσα σημεία του κειμένου: και όλα όμως είναι «θαυμαστά αποτελέσματα των φοβερών Νόμων του Μεγάλου Λυκούργου» (σ. 37).

Ασφαλώς ο λόγος είναι για τους Μανιάτες, που ήταν οπλισμένοι, πολεμιστές, σκληροτράχηλοι, έτοιμοι να εξεγερθούν – μαζί με τους Σουλιώτες αποδεικνύουν ότι η Ελλάς γεννά ακόμη «Λεωνίδας και Θεμιστοκλείς» (σ. 43).

Η «Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας... παρά Ανωνύμου του Έλληνος» είναι ένα βιβλίο με περιεχόμενο άκρως συντηρητικό και αντίθετο προς τα κοινωνικά αιτήματα της εποχής του τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και σε, στενότερο, ελληνικό.

Την ώρα που κυκλοφορούσε η «Ελληνική Νομαρχία» όλη η Ευρώπη — και όλος ο ελληνισμός— ζούσε μια κοσμογονία: διανοητική και κοινωνική, δηλαδή και πολιτική κοσμογονία: η Γαλλική Επανάσταση συγκλόνιζε τον κόσμο· οι ιδέες και τα κηρύγματα του Διαφωτισμού συζητούνταν και, όπου ήταν δυνατό, εφαρμόζονταν· ένας νέος όρος, Συνέλευση, κατοπινή Βουλή, ως μέθοδος διακυβέρνησης και κοινωνικών σχέσεων γενικευόταν· το ίδιο και ο όρος Σύνταγμα· μια νέα, τέλος, κοινωνική τάξη εμφανιζόταν παντού και διεκδικούσε με εξεγέρσεις και επαναστάσεις την εξουσία.

Αυτά και άλλα, οι προετοιμασίες, για παράδειγμα, από μυστικές, συνωμοτικές οργανώσεις κινήσεων, εξεγέρσεων, επαναστάσεων, η «Ελληνική Νομαρχία» ούτε τα θίγει ως ερωτήματα της εποχής, ούτε τα συζητάει — ούτε, φυσικά, τα προτείνει ως ενδεχόμενη, έστω, διαδικασία απελευθέρωσης από τον τουρκικό ζυγό και διακυβέρνησης του ελληνικού κράτους που θα προέκυπτε.

Ο συγγραφέας της «Ε.Ν.» δεν μπορεί να μη γνώριζε και να μην έβλεπε όσα γίνονταν γύρω του —δεν τα πολεμάει, δεν τα καταδικάζει— τα αγνοεί και αναλύει τη δική του πρόταση για τη διακυβέρνηση, κυρίως γι' αυτήν, του ελληνικού κράτους. Ασφαλώς κάνει εντύπωση που ο Ανώνυμος μας λέει πώς πρέπει να κυβερνηθεί το ελληνικό κράτος, αλλά πώς θα γίνει ελληνικό κράτος δεν τον απασχολεί. Ακόμη μεγαλύτερη βέβαια εντύπωση —και απορία— προκαλεί που παρακάμπτει πλήρως τα γεγονότα και το πνεύμα της εποχής του.

Η «Ελληνική Νομαρχία» δε μοιάζει με κανένα ανάλογο κείμενο της περιόδου από τη Γαλλική στην Ελληνική Επανάσταση· είναι ένα κείμενο που δύσκολα κατηγοριοποιείται· μόνον που δεν μπορεί να αποφύγει το χαρακτηρισμό του συντηρητικού και του εκτός τόπου και χρόνου· καμιά ανατρεπτικότητα δεν υπάρχει σ' αυτό.

ΤΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΤΟΜΟ
ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΝΗΜΩΝ ΓΙΑ ΤΟ
ΕΤΟΣ 2016 ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΧΡΗΣΤΟΣ
ΛΟΥΚΟΣ. ΤΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΙΣ ΕΚΑΝΑΝ
ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΛΟΓΩ ΑΧΡΗΜΑΤΙΑΣ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΤΗΣ
ΕΜΝΕ. ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΛΟΓΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΟ
ΠΟΙΗΣΗ ΤΗΝ ΕΚΑΝΕ Ο ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΟΚΚΩΝΑΣ. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ GREEK 90, 91
ΚΑΙ 92 ΤΗΣ ΜΟΝΟΤΥΠΕ ΚΑΙ ΤΑ ΛΑ
ΤΙΝΙΚΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ LINOTYPE DIDOT
ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΧΡΟΝΙΑ
ΜΕ ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ UNICODE ΑΠΟ
ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΚΚΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ
ΓΙΩΡΓΟ ΜΠΩΚΟ. ΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ
ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΑΝ Ο ΜΕΛΕΤΗΣ ΛΟΥΚΟΣ
ΚΑΙ Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ. ΤΥΠΩ
ΘΗΚΑΝ 180 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΣΤΟ
ΑΛΦΑΒΗΤΟ ΑΡΧΕΣ ΙΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ '17

